

نقش کارآفرینی زنان در توسعه مناطق روستایی (نمونه موردی: شهرستان دشتی)

هاشم جنگی^۱، علی بیگ خراسانی^۲، محمد امانی^۳

۱ - دانشجوی دکتری برنامه ریزی روستایی دانشگاه آزاد اسلامی

۲ - دانشجوی دکتری برنامه ریزی روستایی دانشگاه آزاد اسلامی

۳ - کارشناس ارشد اقلیم شناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان (m_amani2007@yahoo.com)

چکیده

بر اساس مبانی توسعه پایدار یکی از مهمترین ابعاد نظریه‌های توسعه پایدار روستایی، توسعه اقتصادی همراه با توسعه اجتماعی، فرهنگی و محیطی می‌باشد. این تفکر اقتصادی امروزه در نظریه‌های اقتصادی توجه ویژه‌ای به فعالیتهای خودجوش اقتصادی با عنوان کارآفرینی روستایی دارد و راهکار جدیدی نیز در نظریه‌های توسعه برای رشد و توسعه مناطق روستایی به شمار می‌آید. به همین دلیل امروزه در اکثر کشورهای مختلف توجه خاصی به کارآفرینی و کارآفرینان میشود و تقویت کارآفرینی و ایجاد بستر مناسب برای توسعه آن از ابزار پیشرفت اقتصادی کشورها و بویژه کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید. با توجه به اهمیت بحث کارآفرینی روستایی در فرایند توسعه روستایی، در پژوهش حاضر به بررسی نقش کارآفرینی در توسعه مناطق روستایی در شهرستان دشتی پرداخته شده است. منطقه مورد مطالعه دارای سه دهستان به نامهای: چغاپور، کاکلی و کبگان می‌باشد. علیرغم وجود پتانسیلهای مناسب در این روستاها، عدم توجه کافی به این پتانسیلها عدم توسعه و در برخی موارد حتی خالی از سکنه شدن آنها را در بر داشته است. اهداف این تحقیق شامل: (۱) ارزیابی نقش کارآفرینی در توسعه بخش کاکلی (۲) بررسی رابطه ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان و رشد کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه (۳) شناسایی عوامل مؤثر در رشد کارآفرینی و تنگناهای موجود در بحث کارآفرینی در بخش کاکلی، می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل دادهها از نرمافزارهای Spss, Exle, Gis و برای آزمون فرضیات از آزمونهای ضریب همبستگی پیرسون، اسپیرمن و رگرسیون استفاده گردیده است. علیرغم اینکه کارآفرینی میتواند نقش تعیین کنندهای در مناطق مورد مطالعه داشته باشد، اقدامات لازم در این زمینه انجام نشده است. همچنین بین ویژگیهای شخصیتی کارآفرینان، رشد کارآفرینی و توسعه اقتصادی در بخش کاکلی رابطه نزدیکی وجود دارد.

واژگان کلیدی: کارآفرینی، توسعه روستایی، شهرستان دشتی.

مقدمه

هر چند در سالهای اخیر گامهایی در زمینه کارآفرینی روستایی در کشور برداشته شده ولی تا رسیدن به مقصد نهایی فاصله زیادی وجود دارد. آموزش کارآفرینی و آمادگی محیط اجتماعی و اقتصادی روستاها برای جذب نیروی انسانی جوان، متخصص و ماهر در نواحی روستایی و فعالتهای کشاورزی می‌تواند به عنوان راهکار اصلی در ایجاد و تقویت کارآفرینی این نواحی در راستای توسعه پایدار بسطد (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷: ۱۸۲-۱۶۱). کارآفرینی روستایی اساساً تفاوتی با کارآفرینی شهری ندارد، جزایی که باقی آنرا در فضای روستا تصور کرد. کارآفرینی می‌تواند تجارت و کسب و کار را در مشاغل کشاورزی و غی-کشاورزی گسترش دهد (حسینی و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۸-۶۳). دهستانهای بخش کاکلی (چغاپور، کاکلی، کبگان)، که در شهرستان دشتی، استان بوشهر واقع شده‌اند، دارای ۱۲۹۹۱ نفر جمعیت می‌باشند. از این تعداد جمعیت، ۶۴۴۹ نفر مرد و ۶۵۴۲ نفر زن می‌باشند. جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر آن ۶۴۸۰ نفر برآورد شده است، که از این تعداد ۹۷۰ نفر بیکار و نرخ بیکاری آن ۱۴/۹۷ می‌باشد (سالنامه آماری شهرستان دشتی ۱۳۹۰). عمده فعالیت روستاهای دهستانهای مذکور، کشاورزی و باغداری می‌باشد. هرچند تعدادی از این روستاها به دلایلی نزدیکی به ساحل به صیغ و صیغی و نفی می‌پردازند. تعداد قابل توجهی از روستاییان مورد بحث به دلایلی مشکلات اقتصادی و عدم اشتغال کافی و در نتیجه نرخ بیکاری بالا در روستاهایشان، با افزایش پدیده مهاجرت به روستا مرکزها و بی شهرها مواجه شده‌اند، این امر در بعضی روستاها به حدی بوده است، که باعث خالی از سکنه شدن آنها شده است. علی‌رغم وجود پتانسیلهای مناسب در برخی از روستاهای این بخش، به دلایلی عدم وجود سرمایه‌گذاری لازم در ایجاد صنایع تبدیلی و صنایع کوچک و در برخی موارد به دلایلی عدم وجود زیرساختهای مناسب، بخش قابل توجهی از ظرفیتهای بالقوه آنها به حالت بالفعل تبدیلی نشده است. روستاهایی مانند، بنیاد، تلخوو.. به دلیل برخورداری از خاک حاصلخیز و منابع آب مناسب از جمله روستاهای مستعد جهت کشت محصولات میوه‌ای مانند، گندم، جو، گوجه فرنگی و.. می‌باشند، علی‌رغم سطح بالای زیرکشت این روستاها متأسفانه در زمینه ایجاد صنایع کوچک و تبدیلی هیچ اقدامی صورت نگرفته است، بااطمینان می‌توان عنوان کرد که اگر در این زمینه به چنین روستاهایی که مستعد کشاورزی هستند بیشتر بها دهیم اثربت توسعه و پیشرفت آنها را فراهم خواهیم کرد.

توسعه پایدار^۱

با افزایش نابرابریها در جهان و همچنین درک این مسأله که توسعه تک بعدی و تک ساختی نمیتواند مؤثر واقع شود، گرایش به توسعه چند بعدی و یکپارچه از دهه ۱۹۷۰ آغاز شد. براین اساس، در نظریه جدید توسعه با عنوان توسعه پایدار، سه بعد اساسی اقتصادی، اجتماعی و محیطی به صورت همگرا و هماهنگ مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب باید گفت که پارادایم توسعه پایدار، پارادایم هزاره سوم را شکل میدهد.

جدول (۱) سیر تکامل توسعه از دهه ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۰

راهبرد پارادایم	زمان به میلادی	راهبرد در دستور کار و اقدام
رشد	۱۹۵۰ - ۱۹۶۰	راهبردهای توسعه بخشی (بدون توجه به پیوند با سایر بخشها در رهیافت جوامع)
رشد توأم با توزیع	۱۹۶۰ - ۱۹۷۰	نوگرایی انباشت سرمایه، اصلاحات ارضی، راهبردهای توسعه چند بخشی
نیازهای اساسی	۱۹۷۰ - ۱۹۸۰	جهت گیری نیازهای اساسی، فناوری مناسب، جهت گیری فقر، جهت گیری گروه های هدف، جهت گیری اکولوژیک
توسعه پایدار	۱۹۸۰ تا کنون	مشارکت، جهت گیری های خود تعیین کنندگی و خود یاری، جهت گیری های جنسیتی، ظرفیت سازی، توانمند سازی، هماهنگی و یکپارچگی نظام های اکولوژیک با نظام های اقتصادی - اجتماعی

منبع: موسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۸۳: ۱۴.

بر این اساس، در نظریه توسعه پایدار معنای جدید توسعه، گذار از مرحلهای به مرحله دیگر و در نوردیدن ساختارهای موجود است که عناصر اصلی آن عبارتند از، فرایند تغییر^۲، تحول^۳، پیشرفت^۴ و انطباق^۵ که اصولاً، هدف آنها همان آشکار کردن قدرت بالقوه انسانها، شناخت توانها و ظرفیتهای مکانها و شناخت تعامل انسانها با مکانها یا الگوهای رفتاری است. چنین توسعههای تلفیق سه هدف به ظاهر متضاد، یعنی رشد، برابری و حفظ محیط زیست را در بردارد؛ این در صورتی است که برنامه ریزی راهبردی با رویکرد کلگرا، یکپارچه، تعاملی، ارتباطی و مشارکتی و با مدیریت راهبردی، که غیر متمرکز، منطقی، محلی و مشارکتطلب است، مسیر حرکت توسعه را ترسیم و اجرا کند (افتخاری، ۱۳۸۴: ۷). بنابراین در دیدگاههای جدید، هدف اصلی توسعه، بهرمنند ساختن انسان به مفهوم واقعی آن، یعنی بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی افراد در خصوص حفظ مکان زیست است. در این راستا افزایش درآمد و اشتغال دو وسیله ضروری برای توسعه است، نه اهداف آن؛ حتی هدف توسعه ممکن است پرورش قابلیت انسان و گسترش امکانات او باشد (افتخاری و سجاسی، ۱۳۸۹: ۸).

توسعه روستایی^۶

توسعه روستایی بخش مهمی از فرایند توسعه ملی را به خود اختصاص میدهد. هر نوع سیاستی که برای کاهش فقر و ایجاد توسعه طرحریزی شود باید لزوماً تا حدی در جهت توسعه روستایی به طور اعم و بخش کشاورزی به طور اخص باشد (تودارو^۷، ۱۳۶۸: ۲۵). بنابراین میتوان گفت اصولاً توسعه روستایی مفهومی جدا از توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح کلان یک کشور نیست، بلکه جزئی از توسعه کلان ملی به حساب میآید، ولی تأکید اساسی آن بیشتر معطوف به حل مسائل مرتبط با جامعه روستایی و تلاش در جهت محرومیت زدایی و کاهش فقر در این مناطق است. توسعه روستایی به عنوان یک مفهوم و مجموعههای از تجربیها و روشهای گوناگون سازماندهی تولید، ایجاد رفاه و مبادله در فعالیتهای روستایی، سابقه طولانی داشته و تنها منحصر به نظام یا کشور خاصی نیست (لی و چودری^۸، ۱۳۷۰: ۴۳). بانک جهانی توسعه روستایی را این گونه

- 2 . Change
- 3 . Evolution
- 4 . Progress
- 5 . Adaptation
- 6 . Rural Development
- 7 . Toodaro
- 8 . Lee & Chaudhary

تعریف میکند: توسعه روستایی راهبردی است که به منظور بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی گروه خاصی از مردم یعنی روستاییان فقیر طراحی شده است. این استراتژی در پی گسترش دادن منافع توسعه در بین فقیرترین اقشاری است که در نواحی روستایی به دنبال امرار معاش هستند. این گروه شامل کشاورزان خورده‌پا، خوشنشینان، و کشاورزان بیزمین میشود (world bank, 1975: 3). هدف اصلی توسعه روستایی باید توانا ساختن توده های جمعیت روستایی باشد که اکنون نمیتوانند با تلاش - های خود نیازهای اساسی زندگی را برآورده سازند (هانتر^۹، ۱۹۸۰: ۴).

مفاهیم و تعاریف کارآفرینی

از آنجا که کارآفرینی جزء مفاهیم مدیریتی به شمار میرود، دارای یک تعریف قطعی و مشخص نیست و درک کامل از آن نیازمند داشتن دیدگاهی بین رشته‌ای است (کوچران^{۱۰}، ۱۹۹۶: ۳۸ - ۲۵). واژه کارآفرینی ابتدا در زبان فرانسه ابداع شد (کرباسی و دیگران، ۱۳۸۱: ۲۷؛ اعرابی، ۱۳۸۲: ۱۷) و از اصطلاح و کلمه فرانسوی **Entrepreneure** به معنای «واسطه و دلال» و یا اصطلاح انگلیسی «**To undertake**» به معنای متعهد شدن اقتباس شده است (احمد پور داریانی، ۱۳۸۳: ۴). این واژه در سال ۱۸۴۸ توسط جان استوارتمیل^{۱۱} به کارآفرینی^{۱۲} در زبان انگلیسی ترجمه شد. نگاهی گذرا به سیر تاریخی مفهوم و حوزه کار - آفرینی نشان میدهد که کارآفرینی ابتدا فقط در حوزه موزیک مطرح بوده و کارآفرین در فرهنگ لغات اکسفورد^{۱۳} ۱۸۹۷، ریس یا مدیر مؤسسه ملی موزیک تعریف شده است، یعنی کسی که سرگرمیهای موزیک را تدارک مینماید (صمد آقایی، ۱۳۸۲: ۳). پس از آن در سال ۱۹۳۳، کارآفرینی وارد حوزه‌های جدیدتر و وسیعتر کسب و کار شد و کارآفرین کسی قلمداد میشد که متقبل و مؤسس یک بنگاه اقتصادی باشد. کارآفرینان مستقل و مقاطع‌کاران نمونه‌ای از این کارآفرینان در این دوران هستند. به دنبال آن جوزف شومپتر^{۱۴} حوزه کارآفرینی را وسیعتر دانست و گفت کارآفرین میتواند در استخدام سازمان دیگری نیز قرار گیرد، به عبارت دیگر کارآفرینان سازمانی را هم به حوزه قبلی اضافه کرد (کوچران، ۱۹۶۸: ۹۰). در فارسی هم این اصطلاح ابتدا کارفرمایی^{۱۵} و سپس کارآفرینی ترجمه شده است. از دیدگاه برخی بزرگان اگر این واژه به «ارزشآفرین» ترجمه میشد بهتر بود (احمد پور داریانی، ۱۳۸۰: ۳۸).

جدول (۲) جریان های اصلی تحقیقات کار آفرینی

جریان	موضوعات اصلی	خط سوال
روان شناختی	ویژگیهای شخصیتی و فرآیند کارآفرینی	علل؟ (چرا)
جامعه شناختی	کارآفرینان از جوامع و فرهنگهای متفاوت	علل؟ (چرا)
اقتصاد	ارتباط بین محیط اقتصادی و کارآفرینی	اثرات؟ (چه)
مدیریت	مهارتها، شیوه مدیریت کارآفرین و روند رشد	رفتار؟ (چگونه)

منبع: (استونسون و جاریلو^{۱۶}، ۱۹۹۰: ۲۷ - ۱۷).

9 . Hanter

10 . Cochran

11 . John Stewart mill

12 . Entrepreneurship

13 . Oxford Dictionary

14 . Joseph Schumpeter

15 . Employment

16 . Stevenson & Jarillo

روش تحقیق

جامعه آماری مورد مطالعه، در این پژوهش دهستانهای بخش کاکي که شامل سه دهستان (چغاپور، کبگان و کاکي) میباشد. بر این اساس جامعه آماری مورد پژوهش، کل محدوده دهستانهای (چغاپور، کبگان، و کاکي) را شامل میشود، که هر کدام به ترتیب شامل (۱۴، ۱۶ و ۸) روستا با جمعیت ۱۲۹۹۱ نفر، که از این تعداد ۶۴۴۹ نفر مرد و ۶۵۴۲ نفر زن میباشند. جدول (۳). تعداد دهستانهای بخش کاکي به همراه تعداد روستاهای دارای سکنه هر دهستان.

جمع کل	جمعیت		تعداد روستای دارای سکنه	دهستان
	زن	مرد		
۴۸۵۰	۲۵۲۵	۲۳۲۵	۱۶	کبگان
۵۳۹۱	۲۷۰۴	۲۶۸۷	۱۴	چغاپور
۲۶۶۴	۱۳۱۳	۱۳۵۱	۸	کاکي

مأخذ: سالنامه آماری شهرستان دشتی سال ۱۳۹۰.

حجم نمونه^{۱۷}

از بین ۳۸ روستای مورد مطالعه با جمعیت ۱۲۹۹۱ در سال ۹۰ از آنجا که امکان تحقیق در مورد همه اعضای جامعه آماری به دلایل (کمبود وقت، هزینه زیاد، عدم دسترسی آسان و...) وجود نداشت، بنابراین با استفاده از فرمول کوکران اقدام به محاسبه حجم نمونه کرده و اطلاعات به دست آمده به کل جامعه آماری تعمیم داده شد.

$$n = \frac{(N \cdot t^2 \cdot p \cdot q)}{(N \cdot d^2 + t^2 \cdot p \cdot q)}$$

رابطه (۱)

$$n = \text{حجم نمونه}$$

$$N = \text{تعداد کل جامعه آماری}$$

$$t^2 = \text{مقدار } t \text{ استیودنت، موقعی که سطح معنی داری از } ۰/۰۵ \text{ کمتر باشد}$$

$$d^2 = \text{تقریب دربر آورد پارامتر جامعه، که برابر با } ۰/۰۰۲۵ \text{ است}$$

$$p = \text{احتمال وجود صفت } ۰/۵$$

$$q = \text{احتمال عدم صفت } ۰/۵$$

$$n = ۱۲۹۹۱ \times (۱/۹۶)^2 \times (۰/۵ \times ۰/۵) / ۱۲۹۹۱ \times (۰/۰۵)^2 + (۱/۹۶)^2 \times (۰/۵ \times ۰/۵) = ۳۷۳$$

بنابراین باتوجه به فرمول کوکران حجم نمونه ۳۷۳ نفر می باشد. که این تعداد شامل سرپرست خانوارهای روستایی روستاهای

بالای ۳۰ خانوار میشود. پس از برآورد حجم نمونه هر مکان (روستاها) با استفاده از فرمول کوکران، پرسشنامهها به صورت

تصادفی بین جامعه و نمونه آماری روستاهای بالای ۳۰ خانوار توزیع شده است. بنابراین حجم نمونه کل جامعه با استفاده از فرمول

کوکران محاسبه شده و حجم هر مکان نیز با استفاده از روش طبقه‌بندی احتمالی و جمعیت مکان مشخص و سپس پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی بین نمونه تقسیم شده است.

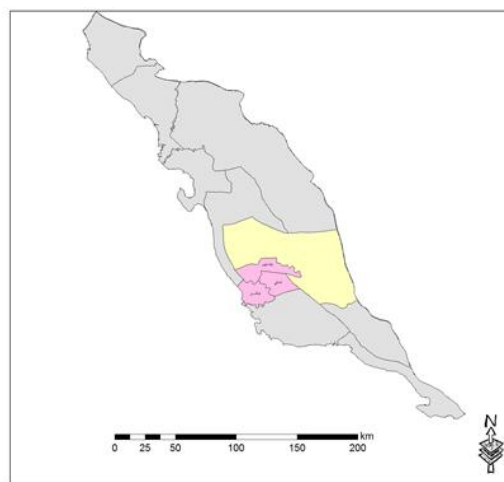
جغرافیای طبیعی بخش کاکي

موقعیت جغرافیایی

الف (موقعیت نسبی: بخش کاکي در جنوب شهرستان دشتي، قرار دارد (شکل ۱). این بخش از شمال و مغرب به

شهرستانهای تنگستان و دشتستان، از جنوب غرب به شهرستان دیر و از جنوب به کنگان محدود میشود. مساحت بخش کاکي ۲۰۰۰ کیلومتر مربع میباشد، که از سمت غرب به طول ۳۰ کیلومتر در کرانه خلیج فارس مرز دریایی و ساحلی دارد. این بخش دارای سه دهستان به نام‌های: کبگان، کاکي، و چغاپور میباشد. شهر کاکي مرکز این بخش میباشد.

(. نقشه منطقه مورد مطالعه در استان و شهرستان

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ب (موقعیت مطلق ریاضی: بخش کاکي بین طولهای ۵۱ درجه و ۱۳ دقیقه و ۵۱ درجه و ۴۴ دقیقه شرقی و عرضهای جغرافیایی ۲۸ درجه و ۸ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۳۲ دقیقه شمال قرار دارد، همچنین بخش کاکي بین کوههای کاکي در شمال، کوه نمک در شرق، کوه مند و خلیج فارس در غرب و کوه درنگ در جنوب قرار دارد. ارتفاعات مهم این بخش شامل کوه نمک ۱۰۹۰ متر، کوه درنگ ۱۰۲۵ متر، کوه کاکي ۳۲۵ متر و کوه مند ۷۷۱ متر میباشد.

جدول (۴) جمعیت روستایی بخش کاکي به تفکیک زن و مرد در سر شماری ۱۳۹۰

جمعیت		خانوار	منطقه		
مرد	زن		جمع	دهستان	بخش
۱۴۹۲۹	۱۵۴۳۲	۶۵۳۸			کل شهرستان
۶۴۴۹	۶۵۴۲	۲۷۸۶			کاکي
۲۶۸۹	۲۷۰۴	۱۱۱۴	چغاپور		کاکي
۲۱۶	۲۰۴	۷۲	حسین زائری	چغاپور	کاکي

۲۱۴	۱۰۴	۲۱۰	۴۰	امام آباد	چغاپور	کاکی
۱۲۷	۶۲	۶۵	۲۹	دهداری	چغاپور	کاکی
۳۳	۱۸	۱۵	۹	طویل دراز	چغاپور	کاکی
۲۷	۱۳	۱۴	۸	فقیه احمدان	چغاپور	کاکی
۱۴۲	۷۳	۶۹	۳۴	گزدراز	چغاپور	کاکی
۳۷	۲۱	۱۶	۷	مرحوای	چغاپور	کاکی
۱۷	۱۰	۷	۶	مقاتل	چغاپور	کاکی
۲۲۰	۱۰۹	۱۱۱	۳۷	ناصری	چغاپور	کاکی
۳۵۶۰	۱۷۶۸	۱۷۹۲	۷۵۶	بادوله	چغاپور	کاکی
۴۳۰	۲۳۴	۱۹۶	۸۱	بامنیر	چغاپور	کاکی
۶۰	۳۳	۲۷	۱۳	دولت آباد	چغاپور	کاکی
۳۹	۲۱	۱۸	۱۰	مله خرگ	چغاپور	کاکی
۵۳	۲۶	۲۷	۹	درگو شمالی	چغاپور	کاکی
۲۶۶۴	۱۳۱۳	۱۳۵۱	۵۳۰		کاکی	کاکی
۶۵۱	۳۱۱	۳۴۰	۱۲۸	تلخو	کاکی	کاکی
۸۳۱	۳۷۱	۴۶۰	۱۵۷	بنیاد	کاکی	کاکی
۷۶	۴۶	۳۰	۱۵	باغ شور	کاکی	کاکی
۴۵	۲۰	۲۵	۱۰	باغ شالی	کاکی	کاکی
۵۶۱	۲۹۲	۲۶۹	۱۱۴	گنخک شیخی	کاکی	کاکی
۶۶	۲۹	۳۷	۱۵	گنخک رئیسی	کاکی	کاکی
۲۹۳	۱۶۲	۱۳۱	۵۵	گنخک کورا	کاکی	کاکی
۱۲۸	۷۵	۵۳	۳۲	علی آباد	کاکی	کاکی
۴۹۳۴	۲۵۲۵	۲۴۰۹	۱۱۴۲		کبگان	کاکی
۲۳۱	۱۳۴	۹۷	۵۵	چاه حسین جمال	کبگان	کاکی
۲۰۵	۹۳	۱۱۲	۳۵	شیخیان سلنچی	کبگان	کاکی
۱۶۰	۸۲	۷۸	۳۳	شیخیان باغ پیر	کبگان	کاکی
۲۲۲	۱۱۵	۱۰۷	۴۸	شیخیان ماری	کبگان	کاکی
۸۲	۴۱	۴۱	۱۷	شیخیان شهاب	کبگان	کاکی
۵۷۰	۲۹۸	۲۷۲	۱۴۰	بالنگستان / گلستان	کبگان	کاکی
۹۰۰	۴۳۰	۴۷۰	۲۰۳	زیارت	کبگان	کاکی
۴۴۴	۲۱۸	۲۲۶	۱۱۸	لاور ساحلی	کبگان	کاکی
۳۸	۲۲	۱۶	۸	زایر ابول	کبگان	کاکی

۲۳۷	۱۲۸	۱۰۹	۶۰	کبگان	کبگان	کاکی
۵۶۵	۲۹۴	۲۷۱	۱۴۲	کردوان سفلی	کبگان	کاکی
۶۷۹	۳۵۶	۳۲۳	۱۵۹	کردوان علیا	کبگان	کاکی
۱۹۸	۱۰۱	۹۷	۴۱	اسماعیل محمودی	کبگان	کاکی
۷۱	۴۳	۲۸	۱۲	میته	کبگان	کاکی
۲۸۱	۱۴۴	۱۳۷	۵۹	کردوان رئیسی	کبگان	کاکی
۴۴	۲۲	۲۲	۱۰	کلات	کبگان	کاکی

مأخذ: سالنامه آماری شهرستان دشتی در سال ۱۳۹۰

همان طور که در جدول (۴) مشاهده میکنیم، روستای بادوله با ۳۵۶۰ نفر جمعیت در دهستان چغاپور، روستای بنیاد با ۸۳۱ نفر جمعیت در دهستان کاکی و روستای زیارت ساحلی با ۹۰۰ نفر جمعیت در دهستان کبگان، پر جمعیتترین روستاهای دهستان - های خود در سال ۱۳۸۵ میباشند.

جمعیت فعال^{۱۸}

با استناد به آمارهای موجود منطقه، کل جمعیت فعال شهری و روستایی بخش کاکی در سال ۱۳۷۵، ۹۶۰۱ نفر و در سال ۱۳۸۵، ۶۴۸۰ نفر، جمعیت شاغل بخش در سال ۱۳۷۵، ۲۱۸۳ نفر و در سال ۱۳۸۵، ۵۵۱۰ نفر و تعداد بیکاران در سال ۱۳۷۵ نیز، ۴۶۱ نفر و در سال ۱۳۸۵، ۹۷۰ نفر بوده است (سالنامه آماری شهرستان دشتی، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵).

جدول (۵). جمعیت فعال، جمعیت شاغل، جمعیت بیکار، نرخ رشد و نرخ بیکاری در نقاط روستایی و شهری شهرستان دشتی در

سال ۱۳۷۵

بخش	شهر	دهستان	کل جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر	جمعیت شاغل	جمعیت بیکار	نرخ اشتغال	نرخ بیکاری
استان بوشهر							
شهرستان دشتی			۲۳۷۳۱	۵۴۸۸	۶۰۲		
کاکی			۹۶۰۱	۲۱۸۳	۴۶۱		
کاکی	چغاپور		۳۳۸۴	۷۶۶	۱۲۸		
کاکی	کاکی		۲۶۱۳	۵۹۴	۵۰		
کاکی	کبگان		۳۶۰۴	۸۲۳	۲۶۳		

مأخذ: سالنامه آماری شهرستان دشتی در سال ۱۳۷۵

جدول (۶). جمعیت فعال، جمعیت شاغل، جمعیت بیکار، نرخ رشد و نرخ بیکاری

در نقاط روستایی و شهری شهرستان دشتی در سال ۱۳۸۵

بخش	دهستان	کل جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر	جمعیت شاغل	جمعیت بیکار	نرخ اشتغال	نرخ بیکاری
استان بوشهر		۲۹۴۱۵۶	۲۶۷۵۰۶	۲۶۶۵۰	۹۰/۹۴	۹/۰۶
شهرستان دشتی		۲۱۰۳۶	۱۸۳۳۳	۲۷۰۳	۸۷/۱۵	۱۲/۸۵
کاکي		۶۴۸۰	۵۵۱۰	۹۷۰	۸۵/۰۳	۱۴/۹۷
کاکي	چغاپور	۱۶۰۱	۱۴۶۱	۱۴۰	۹۱/۲۶	۸/۷۴
کاکي	کاکي	۸۱۱	۷۰۳	۱۰۸	۸۶/۶۸	۱۳/۳۲
کاکي	کبگان	۱۳۶۰	۷۶۵	۵۹۵	۵۶/۲۵	۴۳/۷۵
کاکي	کاک ی	۲۷۰۸	۲۵۸۱	۱۲۷	۹۵/۳۱	۴/۶۹

مأخذ: سالنامه آماری شهرستان دشتی در سال ۱۳۸۵

تحلیل استنباطی

همبستگی^{۱۹}

تحلیل همبستگی ابزاری آماری برای تعیین نوع و درجهی رابطهی یک متغیر با متغیر دیگر است. ضریب همبستگی شدت رابطه و همچنین نوع رابطه (مستقیم یا معکوس) را نشان میدهد. این ضریب بین ۱ تا -۱ است و در صورت عدم وجود رابطهی بین دو متغیر، برابر صفر میباشد.

ضریب همبستگی پیرسون و اسپیرمن^{۲۰}

ضریب همبستگی پیرسون (r) به کمک رابطهی (۵ - ۱) محاسبه میشود:
رابطه (۲).

این ضریب همبستگی، روشی پارامتری است و برای دادههایی با توزیع نرمال یا تعداد دادههای زیاد استفاده میشود. در صورتی

$$r = \frac{\sum xy - n\bar{X}\bar{Y}}{\sqrt{\sum x^2 - n\bar{X}^2} \sqrt{\sum y^2 - n\bar{Y}^2}}$$

که تعداد دادهها کم و فرض نرمال بودن آنها معقول نباشد از ضریب همبستگی دیگری استفاده میشود که مبتنی بر مقادیر اصلی نبوده و براساس رتبه دادهها محاسبه میشود. ضریب همبستگیای که براساس رتبه دادهها محاسبه میشود، توسط اسپیرمن ارایه شده و از طریق رابطهی (۵ - ۲) محاسبه میشود.

19 . Correlation

20 . Spearman & Pearson

رابطه (۳)

در این رابطه n تعداد داده‌ها و $\sum (d_i^2)$ مجموع مجذورات تفاوت رتبه‌ها و متغیر می‌باشد.

$$r_s = 1 - \frac{6(\sum d_i^2)}{n(n^2 - 1)}$$

همانطور که در ادامه خواهیم دید نتایج حاصل از آزمونهای همبستگی، شامل چهار خروجی است. خروجی اول و دوم (جداول ۷ و ۸) ضریب همبستگی اسپیرمن، sig و تعداد داده‌ها را نشان می‌دهند. بر اساس این خروجی، از آن جایی که sig کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد فرض H_0 رد می‌شود و لذا همبستگی میان متغیر توسعه اقتصادی و متغیر کار آفرینی وجود دارد.

خروجی سوم و چهارم (جداول ۷ و ۸) ضریب همبستگی پیرسون، سطح معناداری (sig) و تعداد داده‌ها را ارایه مینمایند. نتایج روش پیرسون مشابه نتایج روش اسپیرمن است با این تفاوت که ضرایب همبستگی این دو روش با یکدیگر اختلاف اندکی دارد. نتایج حاصل از این آزمون نیز حاکی از وجود همبستگی بالا میان متغیر توسعه اقتصادی با متغیر کار آفرینی می‌باشد. توجه داشته باشید که تمامی این ضرایب در سطح خطای ۱ درصد (اطمینان ۹۹ درصد) نیز معنی‌دار می‌باشد که با علامت ** مشخص شده است.

جدول (۷). ضریب همبستگی اسپیرمن

رشد اقتصادی	کار آفرینی	ضریب همبستگی اسپیرمن
.903**	1.000	ضریب همبستگی
.000	.	خطای آزمون کار آفرینی
373	373	جامعه آماری
1.000	.903**	ضریب همبستگی
.	.000	خطای آزمون رشد اقتصادی
373	373	جامعه آماری

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۸). ضریب همبستگی اسپیرمن

رشد اقتصادی	کار آفرینی	ضریب همبستگی اسپیرمن
.923**	1.000	ضریب همبستگی
.000	.	خطای آزمون کار آفرینی
38	38	جامعه آماری
1.000	.923**	ضریب همبستگی
.	.000	خطای آزمون رشد اقتصادی

جامعه آماری	38	38
-------------	----	----

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۹). ضریب همبستگی پیرسون

رشد اقتصادی	کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون
	1	.942**
خطای آزمون		.000
جامعه آماری	373	373
رشد اقتصادی	کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون
	1	.942**
خطای آزمون		.000
جامعه آماری	373	373

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۱۰). ضریب همبستگی پیرسون

رشد اقتصادی	کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون
	1	.930**
خطای آزمون		.000
جامعه آماری	38	38
رشد اقتصادی	کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون
	1	.930**
خطای آزمون		.000
جامعه آماری	38	38

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همانطور که در ادامه خواهیم دید نتایج حاصل از آزمونهای همبستگی، شامل دو خروجی است. خروجی اول (جدول ۱۱) ضریب همبستگی اسپیرمن، sig و تعداد داده‌ها را نشان می‌دهند. بر اساس این خروجی، از آن جایی که sig کمتر از ۰/۰۵ میباشد فرض H_0 رد میشود و لذا همبستگی میان متغیر رشد کارآفرینی و متغیر ویژگیهای کارآفرینان وجود دارد. خروجی دوم (جدول ۹) ضریب همبستگی پیرسون، سطح معناداری (sig) و تعداد داده‌ها را ارایه مینمایند. نتایج روش پیرسون مشابه نتایج روش اسپیرمن است با این تفاوت که ضرایب همبستگی این دو روش با یکدیگر اختلاف اندکی دارد. نتایج حاصل از این آزمون نیز حاکی از وجود همبستگی بالا میان متغیر توسعه اقتصادی با متغیر کارآفرینی میباشد. توجه داشته باشید که تمامی این ضرایب در سطح خطای ۱ درصد (اطمینان ۹۹ درصد) نیز معنی‌دار میباشد که با علامت ** مشخص شده است.

جدول (۱۱). ضریب همبستگی اسپیرمن

رشد کارآفرینی	ویژگیهای کارآفرینان	ضریب همبستگی اسپیرمن
.808**	1.000	ضریب همبستگی
.000	.	خطای آزمون
30	30	جامعه آماری
1.000	.808**	ضریب همبستگی
.	.000	خطای آزمون
30	30	جامعه آماری

مأخذ: یافتههای تحقیق

جدول (۱۲). ضریب همبستگی پیرسون

رشد کارآفرینی	ویژگیهای کارآفرینان	ضریب همبستگی پیرسون
.809**	1	همبستگی پیرسون
.000	.	خطای آزمون
30	30	جامعه آماری
1	.809**	همبستگی پیرسون
.	.000	خطای آزمون
30	30	جامعه آماری

مأخذ: یافتههای تحقیق

همانطور که در ادامه خواهیم دید نتایج حاصل از آزمونهای همبستگی، شامل دو خروجی است. خروجی اول (جدول ۱۳) ضریب همبستگی اسپیرمن، sig و تعداد دادهها را نشان میدهند. بر اساس این خروجی، از آن جایی که sig کمتر از ۰/۰۵ میباشد فرض H_0 رد میشود و لذا همبستگی میان متغیر رشد کارآفرینی و متغیر ویژگیهای کارآفرینان وجود دارد. خروجی دوم (جدول ۱۴) ضریب همبستگی پیرسون، سطح معناداری (sig) و تعداد دادهها را ارایه مینمایند. نتایج روش پیرسون مشابه نتایج روش اسپیرمن است با این تفاوت که ضرایب همبستگی این دو روش با یکدیگر اختلاف اندکی دارد. نتایج حاصل از این آزمون نیز حاکی از وجود همبستگی بالا میان متغیر توسعه اقتصادی با متغیر کارآفرینی میباشد. توجه داشته باشید که تمامی این ضرایب در سطح خطای ۱ درصد (اطمینان ۹۹ درصد) نیز معنیدار میباشد که با علامت ** مشخص شده است.

جدول (۱۳). ضریب همبستگی اسپیرمن

زیرساختها	رشد کارآفرینی	ضریب همبستگی اسپیرمن
		ضریب همبستگی
	1.000	.872**
خطای آزمون	.	.000
جامعه آماری	30	30
		ضریب همبستگی
زیرساختها	.872**	1.000
خطای آزمون	.000	.
جامعه آماری	30	30

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۱۴). ضریب همبستگی پیرسون

زیر ساختها	رشد کارآفرینی	ضریب همبستگی پیرسون
		همبستگی پیرسون
	1	.866**
خطای آزمون		.000
جامعه آماری	30	30
		همبستگی پیرسون
زیر ساختها	.866**	1
خطای آزمون	.000	
جامعه آماری	30	30

مأخذ: یافته‌های تحقیق

رگرسیون ۲۱

رگرسیون شاخهای از علم آمار است که استفاده از آن به نحو وسیعی در اکثر زمینه‌های علمی معمول شده است. در رگرسیون به دنبال برآورد رابطهای ریاضی و تحلیل آن هستیم، به‌طوری‌که بتوان به کمک آن کمیت یک متغیر مجهول را با استفاده از متغیرهایی معلوم، تعیین کرد.

رگرسیون خطی ساده ۲۲

ما در رگرسیون خطی ساده ابتدا به دنبال آن هستیم تا ارتباط بین هر کدام از متغیرهای وابسته پژوهش را با متغیر مستقل مورد بررسی قرار داده و مدلی ریاضی برای هر کدام ارائه نموده و در پایان، نتایج حاصل را به صورت یک نتیجه و مدل ریاضی کلی ارائه نماییم.

نتیجهی آزمون، شامل دو خروجی می باشد. خروجی اول (جدول ۱۵) حاوی تحلیل واریانس رگرسیون، به منظور بررسی قطعیت وجود رابطهی خطی بین متغیرها است. در خروجی دوم (جدول ۱۶) و در ستون **B** به ترتیب مقدار ثابت و ضریب متغیر مستقل در معادلهی رگرسیون ارائه شده است.

- جدول ضرایب شامل دو دسته ضرایب استاندارد نشده (**B**) و ضرایب استاندارد شده (**Beta**) میباشد. در ضرایب استاندارد نشده، مقیاس متغیرها با همدیگر یکسان نیستند در صورتی که در ضرایب استاندارد شده، مقیاس متغیرها یکسان شده و امکان مقایسه متغیرها وجود دارد. بنابراین جهت مقایسهی اثرات چندین متغیر مستقل روی متغیر وابسته از ضرایب استاندارد شده استفاده میشود.

توسعه اقتصادی و کارآفرینی

جدول (۱۵). تحلیل واریانس رگرسیون شاخص توسعه اقتصادی

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	DF	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	67.234	1	67.495	246.28	.000 ^a
	Residual	10.178	371	.272		
	Total	77.412	372			
a. Predictors: (Constant), karafarini						
b. Dependent Variable: roshd.eghtesadi						

مأخذ: یافتههای تحقیق

با توجه به جدول (۱۵) و **sig** حاصل از آن که کمتر از ۵ درصد است میتوان گفت فرض خطیبودن رابطهی دو متغیر تأیید

میگردد.

جدول (۱۶). ضرایب رگرسیون شاخص توسعه اقتصادی

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.912	.371		.320	.000
	karafarini	1.243	.018	.932	49.692	.000

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.912	.371		.320	.000
	karafarini	1.243	.018	.932	49.692	.000

a. Dependent Variable: roshd.eghtesadi

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۱۶) نشانگر آن است که مقدار ثابت و ضریب متغیر مستقل در معادله‌ی رگرسیون به ترتیب برابر 0.912 و $(1/243)$ است. در نتیجه معادله‌ی رگرسیونی میان متغیر توسعه اقتصادی و کارآفرینی به صورت زیر می‌باشد

$$0.912 + 1/243XY =$$

جدول (۱۷). تحلیل واریانس رگرسیون شاخص توسعه اقتصادی

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	80.158	1	80.158	198.644	.000 ^a
	Residual	14.737	36	.048		
	Total	94.895	37			

a. Predictors: (Constant), karafarini

b. Dependent Variable: roshdegtesadi

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول (۱۷) و sig حاصل از آن که کمتر از ۵ درصد است میتوان گفت فرض خطیبودن رابطه‌ی دو متغیر تأیید میگردد.

جدول (۱۸). ضرایب رگرسیون شاخص توسعه اقتصادی

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.764	.903		.295	.000
	karafarini	1.460	.104	.920	14.094	.000

a. Dependent Variable: roshdegtesadi

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۱۸) نشانگر آن است که مقدار ثابت و ضریب متغیر مستقل در معادله‌ی رگرسیون به ترتیب برابر 0.764 و $(1/460)$ است. در نتیجه معادله‌ی رگرسیونی میان متغیر توسعه اقتصادی و کارآفرینی به صورت زیر می‌باشد

$$0.764 + 1/460X = Y$$

رشد کارآفرینی و ویژگیهای کارآفرینان

جدول (۱۹). تحلیل واریانس رگرسیون شاخص کارآفرینی

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	17.505	1	17.505	28.340	.000 ^a
	Residual	17.295	28	.618		
	Total	34.800	29			
a. Predictors: (Constant), vijegihaye.karafarinan						
b. Dependent Variable: roshde.karafarini						

مأخذ: یافتههای تحقیق

- با توجه به جدول (۱۹) و sig حاصل از آن که کمتر از ۵ درصد است میتوان گفت فرض خطیبودن رابطهی دو متغیر تأیید می گردد.

جدول (۲۰). ضرایب رگرسیون شاخص کارآفرینی

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.280	.040		.123	.004
	vijegihaye.karafarinan	1.369	.053	.709	5.323	.000
a. Dependent Variable: roshde.karafarini						

مأخذ: یافتههای تحقیق

- جدول (۲۰) نشانگر آن است که مقدار ثابت و ضریب متغیر مستقل در معادلهی رگرسیون به ترتیب برابر (0/280) و (1/369) است. در نتیجه معادلهی رگرسیونی میان متغیر رشد کار آفرینی و ویژگی های کارآفرینان به صورت زیر می باشد $Y=0/280+1/369X$.

رشد کارآفرینی و زیرساختها

جدول (۲۱). تحلیل واریانس رگرسیون شاخص رشد کارآفرینی

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	20.410	1	20.410	39.715	.000 ^a
	Residual	14.390	28	.514		
	Total	34.800	29			

- با توجه به جدول (۲۱) و sig حاصل از آن که کمتر از ۵ درصد است میتوان گفت فرض خطی بودن رابطهی دو متغیر تأیید میگردد.

جدول (۲۲). ضرایب رگرسیون شاخص رشد کارآفرینی

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.634	.201		.924	.364
	zirsakhtha	1.957	.101	.766	6.302	.000

a. Dependent Variable: roshde.karafarini

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول (۲۲) نشانگر آن است که مقدار ثابت و ضریب متغیر مستقل در معادله‌ی رگرسیون به ترتیب برابر (۰/۶۳۴) و (۱/۹۵۷) است. در نتیجه معادله‌ی رگرسیونی میان متغیر رشد کارآفرینی و وجود ریرساختها به صورت زیر می‌باشد

$$Y=0/634+1/957X$$
نتیجه گیری^{۲۳}

با توجه به پژوهش انجام شده باید عنوان کرد وجود مشکلات عدیده در روستاهای بخش کاکلی و بیتوجهی‌هایی که در این زمینه صورت گرفته باعث مهاجرت بخش زیادی از ساکنین روستاها به مرکز بخش (شهر کاکلی) شده است. با توجه به وجود پتانسیل‌های لازم در برخی از روستاهای بخش (مانند، روستاهای، بنیاد، تلخو، بادوله و... و همچنین روستاهای ساحلی بخش مانند: زیارت ساحلی، گلستان، دلوار ساحلی و...) با اهمیت دادن به بحث کارآفرینی زنان روستایی، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای انجام پروژه‌های کارآفرینی روستایی و کمک به ایجاد اشتغال و فرصت‌های شغلی میتوان گام‌های مناسبی جهت توسعه روستاهای بخش کاکلی برداشت. به عنوان مثال وجود ۴۵ هکتار زمین گلخانه‌های در بخش علاوه بر کمک به اقتصاد منطقه و کشور فرصت‌های مناسب شغلی برای اهالی بخش میتواند فراهم کند مطمئناً با حسن توجه مسئولین ذیربط و سازمان‌هایی مانند اداره کار به این موضوع میتوان زمین‌های اشتغال نیروی کار بومی را بیشتر فراهم کرد. همچنین در مورد روستاهای ساحلی بخش کاکلی نیز باید عنوان کنیم این روستاها به دلیل موقعیت جغرافیایی که دارند (نزدیکی به ساحل نیلگون خلیج فارس) با ایجاد تمهیدات مناسب برای فراهم کردن زمین‌های کارآفرینی در عرصه فعالیت‌های صید و صیادی و مراکز پرورش ماهی و میگو میتوان زمین‌های شغلی مناسبی را برای روستاییان منطقه فراهم کرده و همچنین در مورد صنایع دستی منطقه توسط زنان روستایی، به توسعه روستاهای مورد مطالعه کمک کرده و ساکنین روستا را به ماندن در روستا تشویق و ترغیب نمود.

ارائه پیشنهاد^{۲۴}

- ۱ - فراهم کردن زمینهای آموزش کارآفرینی زنان روستایی و معرفی کارآفرینی برای شهرستان دشتی.
- ۲ - ایجاد و آماده سازی زیرساختهای لازم برای کارآفرینی زنان روستایی در روستاهای بخش کاکي.
- ۳ - همکاری بانکها و مؤسسات مالی در اعطای وام های کم بهره و سایر خدمات بانکی به کارآفرینان شهرستان دشتی.
- ۴ - کاهش بروکراسی اداری و برخی موانع دست و پا گیر برای علاقه‌مند به کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه.
- ۵ - اولویت دادن به استخدام و به کارگیری نیروی انسانی بومی توسط کارآفرینان در پروژههای کارآفرینی ایجاد شده در روستاهای مورد مطالعه.

منابع مورد استفاده

- ۱ - احمد پور داریانی، محمود (۱۳۸۰): آیا کار آفرینی شغل جدیدی است؟، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۲۰.
- ۲ - احمد پور داریانی، محمود و عزیزی، محمود، کار آفرینی (۱۳۸۳): مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی محراب قلم، چاپ اول، تهران.
- ۳ - افتخاری، عبدالرضا رکن الدین و حمداله سجاسی قیداری (۱۳۸۷): راهبردهای توسعه کار آفرینی در مناطق روستایی، منطقه مورد مطالعه شهرستان خدابنده، فصلنامه علمی و پژوهشی روستا و توسعه.
- ۴ - بهرامی زاده، علی، صفری، آرش، ناظم تقوی، سید علی (۱۳۸۹): توسعه روستایی و کار آفرینی روستایی (آمریکا، چین، مالزی، هند)، دانشگاه جامع علمی کاربردی مرکز آموزش عالی علمی کاربردی جهاد دانشگاهی مشهد.
- ۵ - تودارو، مایکل (۱۳۶۸): توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، چاپ چهارم، سازمان برنامه و بودجه، تهران.
- ۶ - حسینی، سیدجمال فرج الله، حسینی، سید محمود و سلیمانپور، محمدرضا (۱۳۸۸): عوامل تأثیرگذار بر کار آفرینی دانشجویان دانشکدههای کشاورزی استان تهران، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، جلد ۵ شماره دوم.
- ۷ - صمد آقایی، جلیل (۱۳۸۲): سازمان های کارآفرین، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، چاپ دوم، تهران.
- ۸ - لی، دیوید، ای. ام. و پی، چودری (۱۳۷۰): ماهیت، مسائل و رهیافتهای توسعه روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳، انتشارات مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، وزارت جهاد سازندگی.

9- Cochran, T.C.(1996). The Entrepreneurship in Economic Change. Explorations in Entrepreneurial History, 3 Editions.

10- WORLD Bank, (1975).Rural Development, Sector Policy Paper, Washington, DC: World Bank.